

MOLIYAVIY BOZORLARDA STATISTIK PROGNOZLASH

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti iqtisodiy statistika kafedrası dotsenti

Akbarova Barno Shuxratovna

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
statistika yo'nalishi 3- bo'sqich talabasi*

Mirzaliyev G'ayrat Raxim o'g'li

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada tashkilotning asosiy moliyaviy ko'rsatkichlarini prognozlash va rejalashtirish yo'llarini takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan. Tadqiqotimizda moliyaviy ko'rsatkichlarni prognozlash va rejalashtirishning nazariy-metodologik asoslari o'rganilgan, xorijiy va mahalliy tajriba tahlil qilingan. Sho'rtan neft va gaz qazib chiqarish boshqarmasining moliyaviy ko'rsatkichlari chuqur tahlil etilgan va baholangan. Korxonaning asosiy moliyaviy ko'rsatkichlarini prognozlash va rejalashtirish metodologiyasi ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijasida moliyaviy ko'rsatkichlarni prognozlash va rejalashtirishni takomillashtirish yo'nalishlari aniqlangan. Zamonaviy axborot texnologiyalari va sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalangan holda prognozlash va rejalashtirish jarayonlarini avtomatlashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: moliyaviy ko'rsatkichlar, prognozlash, rejalashtirish, neft-gaz sanoati, moliyaviy tahlil, sun'iy intellekt, axborot texnologiyalari, moliyaviy barqarorlik, samaradorlik, strategik boshqaruv, risk-menejment.

ABSTRACT: This article focuses on the issues of forecasting the main financial indicators of the organization and improving planning paths. In our study, the theoretical and methodological foundations of forecasting and planning financial indicators were studied, foreign and domestic experience was analyzed. The financial indicators of the shurtan oil and gas production administration have been thoroughly analyzed and evaluated. A methodology for forecasting and planning the main financial indicators of the enterprise has been developed. As a result of the study, directions for improving the forecasting and planning of financial indicators were determined. Recommendations for the automation of forecasting and planning processes using the capabilities of modern information technology and artificial intelligence have been developed.

Keywords: financial indicators, forecasting, planning, oil and gas industry, financial analysis, artificial intelligence, information technology, financial stability, efficiency, strategic management, risk management, budgeting.

KIRISH

Bugungi kunda neft-gaz sanoatida faoliyat yuritayotgan korxonalar uchun moliyaviy ko'rsatkichlarni prognozlash va rejalashtirishni takomillashtirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu jumladan, Sho'rtan neft va gaz qazib chiqarish boshqarmasi uchun ham bu masala muhim ahamiyat kasb etadi. Korxonaning moliyaviy barqarorligi va samaradorligini ta'minlash uchun zamonaviy prognozlash va rejalashtirish usullarini joriy etish zarur. Moliyaviy ko'rsatkichlarni prognozlash va rejalashtirishni takomillashtirish bir necha yo'nalishlarni o'z ichiga oladi. Birinchi navbatda, korxonaning moliyaviy holatini baholash tizimini takomillashtirish kerak. Buning uchun zamonaviy moliyaviy tahlil usullarini qo'llash, moliyaviy koeffitsientlarni hisoblash va ularning dinamikasini kuzatib borish lozim. Shuningdek, xalqaro tajribada qo'llaniladigan moliyaviy tahlil usullarini mahalliy sharoitga moslashtirgan holda joriy etish maqsadga muvofiq¹ Moliyaviy rejalashtirishni takomillashtirishning yana bir muhim yo'nalishi – bu strategik rejalashtirish tizimini rivojlantirish. Korxona o'zining uzoq muddatli maqsadlarini aniq belgilab olishi va shu asosda moliyaviy strategiyasini ishlab chiqishi kerak. Strategik rejalashtirish jarayonida tashqi muhit omillarini, bozor kon'yukturasini, raqobatchilar faoliyatini va boshqa muhim omillarni hisobga olish zarur. Prognozlash jarayonini takomillashtirish uchun zamonaviy matematik va statistik usullarni qo'llash muhim ahamiyatga ega. Trend tahlili, regression tahlil, ekonometrik modellashtirish kabi usullar yordamida korxonaning asosiy moliyaviy ko'rsatkichlarini aniqroq prognoz qilish mumkin. Shuningdek, sun'iy intellekt va mashinali o'qitish texnologiyalarini joriy etish orqali prognozlash aniqligini oshirish mumkin. Biznes-rejalashtirish tizimini takomillashtirish ham muhim yo'nalishlardan biridir hisoblanadi. Korxona har yili tuzadigan biznes-rejasini yanada mukammalroq ishlab chiqish, uning bajarilishini monitoring qilish va nazorat tizimini kuchaytirish zarur. Biznes-reja ko'rsatkichlarini belgilashda bozor talablarini, mavjud resurslarni va korxonaning salohiyatini to'g'ri baholash kerak² menejment tizimini takomillashtirish orqali ham prognozlash va rejalashtirish samaradorligini oshirish mumkin. Buning uchun moliyaviy menejmlarning malakasini oshirish, zamonaviy moliyaviy boshqaruv usullarini

1 Ahmedov R. (2022) "Neft-gaz korxonalarida moliyaviy rejalashtirish", Iqtisodiyot va

o'zlashtirish va amaliyotga tatbiq etish zarur. Shuningdek, moliyaviy qarorlar qabul

qilish jarayonini takomillashtirish, risklarni boshqarish tizimini rivojlantirish lozim.

ADABIYOTLAR SHARHI

Moliyaviy prognozlash nazariyasi bo'yicha muhim tadqiqotlar olib borgan Djumanov korxonalarda moliyaviy ko'rsatkichlarni prognozlash tizimini shakllantirishda kompleks yondashuvni taklif etadi. Uning fikricha, prognozlash

jarayonida tashqi va ichki omillarning o'zaro ta'sirini hisobga olish, shuningdek raqamli texnologiyalardan keng foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy prognozlash usullarining samaradorligi masalalarini tadqiq etgan Karimov va Alimov neft-gaz sanoati korxonalari uchun ekonometrik modellarni qo'llash bo'yicha yangicha yondashuvlarni taklif etishgan. Xorijiy olimlardan Peterson va Williams neft-gaz kompaniyalarida moliyaviy prognozlashning innovatsion usullarini tadqiq etib, sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish istiqbollarini asoslab berishgan. Ularning tadqiqotlarida sun'iy neyron tarmoqlari asosida prognozlash modellarini shakllantirish masalalari chuqur o'rganilgan. Moliyaviy rejalashtirishning nazariy asoslarini takomillashtirgan Murodov (2023) korxonalarda strategik moliyaviy rejalashtirishning zamonaviy kontseptsiyasini ishlab chiqqan. Uning yondashuvida moliyaviy strategiyani shakllantirish jarayonida risk-menejment tizimini integratsiyalash masalalari alohida o'rin tutadi. Rossiyalik olimlar Ivanov va Petrov neft-gaz sanoatida moliyaviy prognozlash va rejalashtirishning metodologik asoslarini tadqiq etib, tarmoq xususiyatlarini hisobga olgan holda yangi yondashuvlarni taklif etishgan. Ularning fikricha, zamonaviy sharoitda prognozlash va rejalashtirish jarayonlarini raqamlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonlik olimlardan Ahmedov neft-gaz sanoati korxonalarida moliyaviy ko'rsatkichlarni prognozlash va rejalashtirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha tadqiqotlar olib borgan. Uning ishlarida tarmoq korxonalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash masalalari chuqur o'rganilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda qiyosiy tahlil, dinamikada o'rganish, ma'lumotlarni guruhlash, ilmiy mushohada, absrakt-mantiqiy fikrlash, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanildi. Shu bilan birga, tadqiqotda internet tarmog'idagi rasmiy saytlardan olingan ikkilamchi ma'lumotlardan ham foydalanildi. Mazkur ma'lumotlar asosida korxonalarda soliq risklarini boshqarish zarurati va ahamiyati, shuningdek ilg'or xorij

TAHLIL VA NATIJALAR

Ma'lumotlar trendi, mavsumiy o'zgarishlar, bozor kon'yunkturasi, texnologik rivojlanish tendensiyalari va raqobat muhitidagi o'zgarishlar hisobga olinadi. Prognoz parametrlari korxonaning moliyaviy imkoniyatlari va tashqi muhit sharoitlariga mos bo'lishi lozim. Beshinchi bosqich - prognoz modellarini ishlab chiqish. Bunda turli xil prognozlash usullaridan foydalaniladi: Ekonometrik modellashtirish - bu usulda matematik-statistik modellar yordamida prognoz qilinadi. Regression tahlil, korrelyatsion tahlil kabi usullar qo'llaniladi. Balans usuli - bu usulda korxonaning resurs imkoniyatlari va ulardan foydalanish yo'nalishlari o'rtasidagi muvozanat ta'minlanadi. Normativ usul - bu usulda texnik-iqtisodiy normativlar asosida prognoz ko'rsatkichlari aniqlanadi. Aktivlar tarkibini rejalashtirish Majburiyatlarni prognozlash O'z mablag'lari dinamikasini rejalashtirish Likvidlik ko'rsatkichlarini

prognozlash⁵ Sho'rtan neft va gaz qazib chiqarish boshqarmasining moliyaviy ko'rsatkichlarini prognozlash va rejalashtirish jarayonini takomillashtirish bir qator muhim yo'nalishlarni qamrab olishi lozim. Prognozlash va rejalashtirish metodologiyasini takomillashtirish eng ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Bu yo'nalishda zamonaviy prognozlash usullarini joriy etish orqali prognozlar aniqligini oshirish, ekonometrik modellarni takomillashtirish orqali turli omillarning ta'sirini chuqurroq o'rganish imkoniyati yaratiladi. Shuningdek, prognoz parametrlarini optimallashtirish va prognoz natijalarini baholash mezonlarini ishlab chiqish orqali jarayon samaradorligi oshiriladi. Axborot-tahliliy bazani rivojlantirish prognozlash jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bunda ma'lumotlar bazasini kengaytirish, tahliliy dasturiy ta'minotdan samarali foydalanish, hisobot shakllarini takomillashtirish orqali sifatli axborot bazasi shakllantiriladi. Real vaqt rejimida monitoring tizimini yaratish esa tezkor qaror qabul qilish imkoniyatini beradi⁶ Tashkiliy-metodologik ta'minotni rivojlantirish doirasida alohida prognozlash bo'limini tashkil etish, xodimlar malakasini muntazam oshirish, reglament vayo'riqnomalarni ishlab chiqish hamda ichki nazorat tizimini takomillashtirish bo'yichakompleks ishlar amalga oshirilishi zarur. Bu yo'nalishda xodimlarning malakasi va tajribasi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Prognozlash jarayonini avtomatlashtirish zamonaviy dasturiy mahsulotlarni joriy etish, ma'lumotlarni qayta ishlash tizimini takomillashtirish, avtomatlashtirilgan hisobot tizimini yaratish orqali amalga oshiriladi. Masofaviy monitoring tizimini rivojlantirish esa jarayonni yanada samarali boshqarish imkonini beradi. Risk-menejmenti tizimini rivojlantirish doirasida risk omillarini aniqlash metodikasini takomillashtirish, risk darajasini baholash modellarini ishlab chiqish, risk-limitlarini belgilash tizimini yaratish va risk-monitoringi tizimini rivojlantirish bo'yicha izchil ishlar olib borilishi lozim. Bu esa korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Yuqorida sanab o'tilgan barcha yo'nalishlar bo'yicha ishlarning samaradorligini ta'minlash uchun muntazam ravishda prognoz natijalarining aniqligini baholash, prognozlash usullarining samaradorligini tahlil qilish, prognoz parametrlarini optimallashtirib borish, xodimlar malakasini oshirish va zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish bo'yicha tizimli ishlar olib borilishi zarur. Bu jarayonlar bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, kompleks yondashuv asosida amalga oshirilishilozim. Sho'rtan neft va gaz qazib chiqarish boshqarmasining moliyaviy ko'rsatkichlarini prognozlash va rejalashtirish samaradorligini yanada oshirish uchun qo'shimcha yo'nalishlarni ham ko'rib chiqish maqsadga muvofiq. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish doirasida sun'iy intellekt va mashina o'rganishi texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu texnologiyalar katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash, murakkab prognoz modellarini yaratish va prognoz natijalarining aniqligini oshirish imkonini beradi. Masalan, neyron tarmoqlar asosidagi modellar yordamida ko'p omilli

prognozlarni amalga oshirish mumkin. Xalqaro tajribani o'rganish va joriy etish ham muhim yo'nalish hisoblanadi. Rivojlangan davlatlardagi yirik neft-gaz kompaniyalarining prognozlash va rejalashtirish sohasidagi ilg'or tajribasini o'rganish, ularning metodologiyasi va dasturiy ta'minotini mahalliy sharoitga moslashtirgan holda qo'llash maqsadga muvofiq⁷ Prognozlash jarayonining sifat menejmenti tizimini yaratish orqali jarayon samaradorligini yanada oshirish mumkin. Bu tizim prognozlash jarayonining barcha bosqichlarini qamrab olishi, sifat ko'rsatkichlarini belgilashi va monitoring qilishi lozim. ISO standartlari talablariga asoslangan sifat menejmenti tizimi prognozlash jarayonining xalqaro standartlarga mosligini ta'minlaydi. Strategik rejalashtirish tizimi bilan integratsiyalashgan prognozlash tizimini yaratish ham muhim vazifa hisoblanadi. Bu korxonaning strategik maqsadlari va prognoz ko'rsatkichlari o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlaydi. Strategik rejalashtirish horizonti bilan prognozlash davrlarining muvofiqligini ta'minlash, strategik maqsadlardan kelib chiqqan holda prognoz parametrlarini belgilash muhim ahamiyatga ega⁸ Xodimlarning motivatsiya tizimini takomillashtirish orqali prognozlash jarayoni samaradorligini oshirish mumkin. Prognoz ko'rsatkichlarining aniqligi bilan bog'liq KPI ko'rsatkichlarini joriy etish, prognozlash jarayonida faol ishtirok etgan xodimlarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish tizimini yaratish lozim. Prognozlash jarayonining huquqiy-me'yoriy bazasini takomillashtirish ham dolzarb masala hisoblanadi. Prognozlash metodologiyasi, reglamentlari va standartlarini muntazam yangilab borish, xalqaro standartlar talablariga moslashtirish, ichki me'yoriy hujjatlarni takomillashtirish zarur⁹ Bu yo'nalishlarda olib boriladigan ishlar kompleks xarakterga ega bo'lib, tizimli yondashuv asosida amalga oshirilishi, muntazam monitoring qilinishi va samaradorligi baholanib borilishi lozim. Bu esa korxonaning moliyaviy ko'rsatkichlarini prognozlash va rejalashtirish tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi. Sho'rtan neft va gaz qazib chiqarish boshqarmasining moliyaviy ko'rsatkichlarini prognozlash va rejalashtirish tizimini rivojlantirishda quyidagi qo'shimcha yo'nalishlarni ham ko'rib chiqish muhim ahamiyat kasb etadi¹⁰ Biznes-jarayonlarni optimallashtirish orqali prognozlash va rejalashtirish samaradorligini oshirish mumkin. Buning uchun prognozlash jarayonining biznes-sxemasini qayta ko'rib chiqish, jarayonlar klassifikatorini yaratish, jarayonlararo bog'liqliklarni optimallashtirish zarur. Biznes-jarayonlarni modellashtirish zamonaviy dasturiy ta'minotlaridan foydalangan holda prognozlash jarayonining yangi modelini yaratish maqsadga muvofiq. Loyiha boshqaruvi tamoyillarini joriy etish ham muhim yo'nalish hisoblanadi. Prognozlash va rejalashtirishni alohida loyiha sifatida ko'rib, loyiha boshqaruvi metodologiyasini qo'llash samarali natija berishi mumkin. Bunda loyiha doirasida aniq maqsadlar, vazifalar, muddatlar va resurslar belgilanadi, loyiha jamoasishakllantiriladi va muntazam monitoring olib boriladi¹¹ Prognozlash va rejalashtirishning marketing

yondashuvini rivojlantirish ham dolzarb masala. Bozor kon'yunkturasi, raqobat muhiti, iste'molchilar talabi kabi marketing omillarini chuqur tahlil qilish va prognoz modellariga integratsiya qilish muhim. Marketing tadqiqotlari natijalaridan prognozlash jarayonida samarali foydalanish lozim¹² Logistika va ta'minot zanjirini boshqarish tizimi bilan integratsiyalashgan prognozlash modellarini yaratish ham muhim. Bu yondashuv xom-ashyo va materiallar ta'minoti, ishlab chiqarish va sotish jarayonlari o'rtasidagi bog'liqlikni hisobga olish imkonini beradi. Logistika xarajatlarini optimallashtirish va ta'minot zanjiri samaradorligini oshirish orqali moliyaviy ko'rsatkichlarni yaxshilash mumkin¹³ Ekologik omillarni hisobga oluvchi prognozlash tizimini yaratish zamonaviy talablar darajasida muhim ahamiyat kasb etadi. Ekologik xavfsizlik talablari, atrof- muhitni muhofaza qilish xarajatlari, "yashil" texnologiyalarga o'tish bilan bog'liq investitsiyalar kabi omillarni prognoz modellariga kiritish lozim. Bu yo'nalishlarda olib boriladigan ishlar korxonaning moliyaviy ko'rsatkichlarini prognozlash va rejalashtirish tizimini yanada takomillashtirishga, prognozlar aniqligini oshirishga va samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilishga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Sho'rtan neft va gaz qazib chiqarish boshqarmasining moliyaviy ko'rsatkichlarini prognozlash va rejalashtirish metodologiyasini takomillashtirish orqali korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, rentabellik darajasini oshirish va investitsion jozibadorligini ta'minlash mumkin. Bu esa o'z navbatida korxonaning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Planning", Risk Management Journal, 15(3), 145-156.
2. Yo'ldoshev A. (2023) "Tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini prognozlash", Iqtisodiyot va innovatsiyalar, 8, 55-62.
3. Azimov K. (2023) "Risk-menejment tizimini takomillashtirish masalalari", Biznes-tadqiqotlar, 6, 42-49.
4. Азизова, М. И., & Мустафакулов, У. У. (2022). СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОРГАНИЗАЦИЯХ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ. Oriental renaissance:
5. Innovative, educational, natural and social sciences, 2(6), 226-232.
6. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN: 2181-1784 5(1), Jan., 2025 Research BIB / Index Copernicus www.oriens.uz 407
7. Wilson T. (2024) "Modern Concepts of Financial Planning", Financial Strategy Review, 9(1), 67-78.
8. Rasulov M. (2023) "Raqamli texnologiyalar va moliyaviy prognozlash", Raqamli iqtisodiyot va innovatsiyalar, 2, 25-32.

9. Thompson D., Davis R. (2023) "Innovation in Financial Forecasting", Strategic Finance, 11(4), 178-189.
10. Saidov A. (2022) "Neft-gaz sanoatida moliyaviy rejalashtirish metodologiyasi", Iqtisodiyot va moliya, 7, 42-49.
11. Martin J., Lee S. (2024) "Hybrid Models for Financial Forecasting", Journal of Financial Analytics, 8(2), 90-101.

